

Трансформаційність фразеологічних зворотів як засіб експресивності усного політичного дискурсу сучасних ефірних ЗМІ

*Роботу виконано на кафедрі української мови
КНПУ ім. М. П. Драгоманова*

Розглянуто мовленнєвий аспект політичного дискурсу сучасних засобів масової інформації, зокрема досліджено явище трансформаційності фразеологічних зворотів як одного із засобів експресивності усного політичного тексту.

Ключові слова: мова ЗМІ, політична мова, політичний дискурс, експресивність, фразеологізми, метафори, нові фраземні сполуки, трансформаційність.

Стахова В. Г. Модификация фразеологических оборотов как средство экспрессивности устного политического дискурса современных эфирных СМИ. Рассматривается речевой аспект политического дискурса современных средств массовой информации, в частности исследуется явление модификации фразеологических оборотов как одного из средств экспрессивности устного политического текста.

Ключевые слова: язык СМИ, политический язык, политический дискурс, экспрессивность, фразеологизмы, метафоры, новые фразеологические обращения, модификация.

Stakhova V. H. Modification of Phraseology Turns as one of Facilities of Expressivity of Verbal Political Discourse in Modern MASS-MEDIA of Radio and Television The article is devoted to the vocal aspect of political discourse of modern mass media, in particular to research of the phenomenon of modification of phraseology turns as one of facilities of expressivity of verbal political text.

Key words: language of MASS-MEDIA, political language, political discourse, expressivity, phraseological units, metaphors, new phrase formation, modification.

Постановка наукової проблеми, її значення та аналіз останніх досліджень. Проблема дослідження полягає в тому, що в політичному дискурсі сучасних ефірних ЗМІ (радіо й телебачення) активно функціонують фразеологічні звороти як один із важливих засобів експресивності усного політичного тексту. Експресія з притаманним їй арсеналом своєрідних поєднань вигуків, відповідних типів речення, інтонацією, логічним виділенням потрібного слова в реченні, висловлюванням у тій чи тій тональності, темпі, а також добром певних мовних засобів – так званих експресем: порівнянь, метафоричних і метонімічних виразів, фразеологічних зворотів, еліпсів, цитат тощо – виступає важливим засобом «задобрювання» реципієнта та відвернення його уваги від суперечливих у розмові моментів, а, отже є одним із прийомів досягнення маніпулятивного ефекту. Із погляду мовленнєвої експлікації, фрази ефірних ЗМІ нині не досліджуються. Поширеним у їхньому функціонуванні є явище трансформаційності – семантично-структурної видозміни усталеного фраземного складу. Переслідуючи цільове призначення політичного тексту (вплив на політичну ситуацію, громадян, політичного опонента), відштовхуючись від його жанрового втілення, такі «трансформи» віддзеркалюють глибоку обізнаність мовця з предметом розмови, модернізують оцінку ситуації, явища, персоналізують мовленнєвий статус та авторитетність ораторського лідерства політика.

Отже, із позицій політичної лінгвістики, комунікативної прагматистіки, а також наукової теоретичної й практичної новизни актуальною є *мета* дослідження – простежити явище трансформаційності фразеологічних зворотів як засобу експресивності в межах усного політичного дискурсу сучасних теле-, радіо-ЗМІ.

Дослідженням проблем політичної комунікації займаються представники багатьох наук: політологи, лінгвісти, психологи, соціологи, філософи тощо. Праці російських та українських дослідників (М. Бабак, А. Баранов, Р. Бахем, Є. Власенко, Т. ван Дейк, Д. Дуцик, В. Еделман, С. Іванова, В. Костомаров, Л. Кудрявцева, О. Олейченко, С. Онуфрив, В. Петренко, К. Серажим, О. Холод, В. Цоллер, А. Чудинов, О. Шавардова й ін.) торкаються різних аспектів та переслідують і суто теоретичні, і практичні цілі.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Політичний дискурс у його усному чи писемному вираженні зближується з позиції лінгвостилістики із публіцистичним та офіційно-діловим стилями, кожен із яких, залежно від суб'єкта, об'єкта й предмета мовленнєвого акту, характеризується специфічним мовним інвентарем. Як вважає С. Онуфрив, «політичний дискурс охоплює усі мовні висловлювання, у яких йдеться про політику, та які продукуються з позицій влади» [5, 42], і реалізується переважно через засоби масової інформації. Тому виділяють власне **політичний дискурс** (мову законодавства й адміністративно-правової сфери; мову управління; мову дипломатичного спілкування) і **політичний дискурс ЗМІ** (публічна діяльність політичних осіб, що продукується засобами політичної комунікації їх самих, а також журналістів, дикторів, кореспондентів, громадян). Їхня комунікативна своєрідність ідеологічно обумовлена прагненням до влади та досягається використанням характерних для здійснення маніпулятивної мети комунікативних стратегій і тактик. Російський мовознавець А. Чудінов виділяє серед типових ознак політичної комунікації **стандартність та експресивність**, що переплітаються й взаємопереходять одне в одне. Стандартність виражається специфічною політичною лексикою (ідеологемами) та політичною термінологією, а експресивність впливає на сприйняття тексту адресатом, надає йому естетичної вартості [11, 49].

Співвідношення стандартності й експресивності в політичному тексті залежить від **політичного різновиду комунікації** (апаратна (службова, внутрішня); публічна (передвиборча агітація, парламентські дебати); спроектована за посередництвом журналістів (інтерв'ю, стаття, теле-, радіо-ток-шоу); **жанру політичного тексту** (інавгураційне звернення, виступ під час мітингу, указ, договір, звіт тощо) та **суб'єкта політичної комунікації** (політик, журналіст, ведучий, юридична чи фізична особа, учасники мітингу, коли йдеться про політику чи представлення влади тощо). Мовлення навіть двох політиків, які переслідують однакову мету, може відрізнитися експресивністю (як приклад, мовлення відомого російського політика В. Жириновського).

Категорія **експресивності** як «інтенсивна виразність тексту, що створюється лексичними, граматичними, стилістичними засобами мови» [13, 30] має усно-розмовне підґрунтя, відтак робить офіційно-публіцистичний текст живим, наближує його до народу. За особливостями експресивного мовлення мовознавці виділяють урочистий, офіційний, фамільярний, інтимно-ласкавий, гумористичний, сатиричний, саркастичний та інші різновиди, для яких характерний добір лексико-фразеологічних засобів, логічне виділення потрібного слова в реченні, вибір мовцем відповідної тональності, темпу.

У процесі політичної комунікації ці засоби привертають увагу реципієнтів, визначають ставлення мовця до певних подій чи фактів. Вправна гра на емоціях людей може нейтралізувати здатність індивіда діяти розумно, виважено та, як результат, спровокувати потрібні комусь дії. Отже, логічне, у міру достатнє використання в політичному дискурсі експресивів допомагає виконанню таких основних **функцій**: 1) сприяє втіленню маніпулятивного ефекту через спрощення мовлення, наближення його до народу; 2) виступає комунікативною зброєю в політичній полеміці та дебатах, зокрема засобом прихованої іронії й сарказму.

Одними з провідних виражальних засобів експресивності є **фразеологічні одиниці (ФО)**, що відзначаються найширшим різнобарв'ям вияву експресивної функції та справляють особливий вплив на опонента. О. Селіванова кваліфікує фразеологічний фонд як дискурсивний варіант мови. «фразеологічні знаки вносять до комунікативного процесу цілий світ смислів, особливу образність, виразність, експресивність, аксіологічність, що ґрунтуються на комплексі відчуттів, уявлень народу...» [7, 18].

Істотною ознакою, що вирізняє фразеологічні звороти, використовувані в політичному мовленні, є порушення головної родової характеристики фраземи – її усталеності. Звичайно, це не є постійним або частим явищем. «Відживлення» готової сталої фразеологічної сполуки через повну або часткову заміну її компонентів ґрунтується на збереженні її внутрішньої форми, але дає змогу відновити більш чи менш стертий унаслідок багаторазового використання фразеологічний образ. Виникненню нової форми передують поява нового значення або мотиваційної бази, викликані потребою «конкретизації предметів, явищ і їхніх ознак, уже названих словами; уточнення обсягу того, що позначається; образного представлення абстрактного предмета, вичерпного охоплення того, що називається; образно-емоційної оцінки того, що називається, причому як позитивної, так і негативної, експресивно-емотивної інтенсифікації враження від названого...» [4, 7].

У сучасній науковій літературі поняття трансформації ФО відзначається різними термінами: фразеологічні видозміни, перетворення, модифікація, дефразеологізація. Т. Гусейнова вважає, що будь-яке відхилення від норми, закріплене в лінгвістичній літературі, а також «імпровізовану зміну» в експресивно-стилістичних цілях треба розглядати як фразеологічну трансформацію [2, 67]. Н. Бойченко трансформацію стійких фразеологічних сполук називає змінами, «...які викликані їхньою актуалізацією в особливих контекстуальних умовах, що увиразнюють повідомлення шляхом експресивізації інформації» [1, 116].

Різняться думки вчених і щодо способів трансформації. Одні науковці не розмежовують семантико-стилістичну зміну й структурне перетворення (М. Шанський), інші беруть до розгляду лише структурні [8, 72–77] або лише структурно-семантичні [3, 85–127] способи. Проте, незважаючи на відмінність у класифікаціях прийомів фразеологічної трансформації, більшість дослідників зупиняється на вказаних двох способах – семантичному й структурно-семантичному.

До найпоширеніших типів **структурно-семантичного способу** фразеологічної трансформації відносять:

1) заміну (амплікацію) одного або кількох лексичних компонентів ФО (часткова трансформація, за О. Пономарівим) – як незначну формальну видозміну, що сприяє оновленню контекстуального значення, відображаючи авторський задум залежно від предмета розмови, поновлює мікрообраз і представляє його в іншому стилістичному світлі, наприклад: «... що **ціни** теперішні – з **акулячими зубами**» [Світань благовісна. – Радіо ЕРА. – 15.03.2009] – гіперболізована видозміна на основі словникового *ціни кусаються* [9, 758]; «*Голосувати розумом, а не серцем, **холодною головою**...*» [Олег Зарубінський, нардеп, фракція Блоку Литвина. – Шустер Live. – ТРК Україна. – 30.10.2010] – синонімічна трансформація на основі синекдохи *ясною (тверезою) головою*. Особливої виразності додає іронічний відтінок політичної мети, напр.: «*Коли від **можновладців** люди чують слово «реформи», – **хапаються за кишені**, бо будуть **грабувати**...*» [Олег Тягнибок. «Свобода слова» з Андрієм Куликовим. – ISTV. – 25.10.2010] – вихідна ФО *вхопитися (хапатися, братися, взятися) за голову* – бути у відчаї, розпачі; дуже переживати, шкодувати [9, 45]; «*Ми вже більше півроку намагаємось це зробити, і якщо це була дійсно сумлінна влада, якщо б вона виконувала чинне законодавство, то той же Литвин мав давно вже подати до суду, якщо вони не хочуть самі **позбавитися мандату чи свого крісла***» [Іван Стойко, народний депутат від фракції НУ-НС, член групи «За Україну». – Від першої особи. Радіо ЕРА. – 22.10.2010] – суто політична семантизація зі значенням втратити депутатську недоторканість (мандат – документ, який дає право на здійснення певних повноважень [12, 365]) або посаду (крісло – *перен.* Про високу адміністративну посаду [12, 341]). Ще більшою мірою впливають на опонента фраземи із сатиричними елементами негативної конотації: «...ми дуже ретельно підходимо до кадрової політики, і як в нас з'являється якась **паршива віця**, ми намагаємось **чиститися від таких людей**» [Кость Бондаренко, заступник голови партії «Сильна Україна». – Від першої особи. Радіо ЕРА. – 27.10.2010] – від *блудна (приблудна) віця* з акцентом на лексемі *віця – перен.* Про покірну, м'яку людину [9, 104];

2) розширення фразеологізму за рахунок уведення додаткового компонента або компонентів: «*Громадян(и), які нібито мають рівне виборче право, згідно з цим законом не зовсім рівне право мають, бо вони мають домовитися з якоюсь політичною партією, **пройти через партійне чистилище**, і лише якщо їх підтримає партія, вони можуть бути висунуті в мери*» [Кость Бондаренко, заступник голови партії «Сильна Україна». – Від першої особи. Радіо ЕРА. – 27.10.2010] – уточнення, конкретизація сталого *пройти (крізь) чистилище*. Зазнаючи великих випробувань, позбутися багатьох вад, недоліків [9, 574] додатковою політичною лексемою *партійний*;

3) повну трансформацію ФО – утворення неологічної форми при збереженні співвіднесеності зі своїм номінативним вихідним джерелом, напр.: «...люди не можуть **відірватися від підлоги**...» [Михайло Бродський. «Свобода слова» з Андрієм Куликовим. – ISTV. – 11.10.2010] – у значенні про низький рівень життя – на основі вихідного фразеологічного звороту *нижче плінтуса*.

До **семантичних способів** фразеологічної трансформації належать:

1. Перефразування на основі метафоризації вільних словосполучень.

У межах політичного дискурсу Б. Тошович виділяє два типи метафор – статичну та динамічну [10, 74–96]. **Статична** – це метафора, яка втратила виразність і перетворилася в мертву, застиглу, у якій стертий зв'язок зі словом-оболонкою, їхня функція – первинна номінація реалій політичного життя: *виборчий*

блок, гілки влади, важелі впливу, механізм реформ тощо. Ці метафори переважно нейтральні в емоційному плані, хоча окремі з них, наприклад *тіньова економіка*, можуть створювати певний оцінний ефект.

Цікавими в плані експресивності, індивідуальності є **динамічні метафори**, що відрізняються «непередбачуваністю, оказіональністю» [10, 98–127]. Вони служать яскравим риторичним засобом у мовленні окремих суб'єктів політичного дискурсу, що засвідчує їхню самостійність в оцінці політичних реалій, напр.: «*Чи усвідомлює пан Костенко, що з приходом до влади нового президента в лютому, будь-які вибори завершилися? Майдану більше не буде, а народний президент Ющенко зробив нам дуже гарне щеплення від демократії*» [Володимир Лукін, ведучий. – Від першої особи. Радіо ЕРА. – 20.10.2010]; «*Діагноз сьогоднішніх реалій від экс-міністра фінансів(Віктора Пензенника) – економіка держави вкрай хвора, але шанси на одужання ще є...*» [«Діловий регіон». Радіо ЕРА. – 19.03.2009]; «*Хіба один сезон трималась вбивча смута сталінських репресій? А брєжнєвська задуха застою? А горбачовський свіжий вітер перебудови?*» [«Київський меридіан». – Радіо «Голос Києва». – 23.03.2009].

Заради втілення одного з провідних прийомів маніпуляції свідомістю – ефектом контрасту «Ми хороші – вони погані» під час публічних виступів, агітаційних промов, політичних дебатів та відкритих дискусій найчастіше вдаються до психолокутивних засобів висміювання: гумору, іронії, сатири й сарказму, напр.: «*Ніхто так не уміє зомбувати аудиторію, як Юлія Тимошенко*» [Михайло Бродський. «Свобода слова» з Андрієм Куликовим. – ISTV. – 11.10.2010]; «*...Віктор Андрійович називає свою команду молоді тигри, а насправді вони не доросли навіть до березневих котів...*» [Л. Кравчук. – 1+1. ТСН – 2009 р.].

2. Процес екстраполяції (запозичення), тобто перенесення лексико-семантичного образу та його словесного втілення з однієї сфери функціонування в іншу.

Дериваційною базою є запозичені термінологічні словосполучення:

– з історії: «*...Минулого понеділка холодна війна між Україною і Росією нарешті завершилася...*» [«Розмова з приводу». – Радіо «Голос Києва». – 27.01.2009]; «*...політичне переселення народів...*» [Арсеній Яценюк, лідер партії Фронт Змін. «Свобода слова з Андрієм Куликовим». – ISTV. – 25.10.2010];

– зі спорту: «*...Наші закордонні партнери поставлять червону картку за вибори*» [Арсеній Яценюк, лідер партії «Фронт змін». – Шустер Live. – ТРК Україна. – 30.10.2010]; «*перетягування канатів*» – ідеться про виборчу ситуацію;

– із медицини: «*Чи усвідомлює пан Костенко, що з приходом до влади нового президента в лютому, будь-які вибори завершилися? Майдану більше не буде, а народний президент Ющенко зробив нам дуже гарне щеплення від демократії*» [Володимир Лукін, ведучий. – Від першої особи. Радіо ЕРА. – 20.10.2010].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, дослідження експресивності політичного мовлення дає змогу встановити його більшу віднесеність до письмових форм, проте усне вираження в силу його родових ознак спонтанності та емоційності характеризується більш глибоким оцінним ефектом, тяжінням до просторічності й поширеної трансформаційності експресивних одиниць. Заради втілення одного з провідних прийомів маніпуляції свідомістю під час публічних виступів, агітаційних промов, політичних дебатів та відкритих дискусій найчастіше вдаються до психолокутивних засобів висміювання – гумору, іронії, сатири та сарказму. На цій основі дієвим є і вживання метафоричних, фразеологічних, порівняльних зворотів, повністю або частково трансформованих політичним відтінком або екстраполяційним перенесенням; фразеологічних неологізмів та оказіональних модифікацій. Підсилення емотивної контекстуальної виразності збагачує політичний текст, поглиблює риторичну привабливість, театралізує його сприйняття. Тривала локалізація окремих фігурантів на політичній арені дає змогу виявити притаманні їм індивідуально-авторські мовленнєві особливості, встановити рівень комунікативного авторитету.

Список використаної літератури

1. Бойченко Н. О. Стійкі дієслівні сполуки у публіцистичному тексті: типологічні ознаки та експресивний потенціал : дис. ... канд. філол. наук : спеціальність 10.01.01 «Українська мова» / Н. О. Бойченко. – К., 2002.
2. Гусейнова Т. С. Трансформация фразеологических единиц как способ реализации газетной экспрессии : дис. ... канд. філол. наук / Т. С. Гусейнова. – Махачкала, 1997.

3. Давиденко Л. Б. Синтаксичні функції і структурно-семантичні модифікації фразеологічних одиниць : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спеціальність 10.02.01 «Українська мова» / Л. Б. Давиденко. – К., 1992. – 17 с.
4. Демський М. Т. Українські фраземи й особливості їх творення / Демський М. Т. – Львів ; Краків ; Париж : Просвіта, 1994. – 62 с.
5. Онуфрив С. Т. Політичний дискурс ЗМІ України у світовому інформаційному просторі : дис. ... канд. філол. наук : спеціальність 10.01.08 – «Журналістика» / Соломія Тарасівна Онуфрив ; Львівський нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2005.
6. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови : підручник. – 3-тє вид., переробл. і доповн. / Пономарів О. Д. – Т. : Богдан, 2000. – 248 с.
7. Селіванова О. Г. Нариси з української фразеології (психологїчний та етнокультурний аспекти) : монографія / Селіванова О. Г. – Київ ; Черкаси : Брама, 2004. – 276 с.
8. Сербенська О. А. Трансформація фразеологічних одиниць у мові газети / О. А. Сербенська // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. журналістики. – Вип. 10. – 1978. – С. 72–77.
9. Словник фразеологізмів української мови / [ред.-упоряд. В. М. Білоноженко та ін.]. – К. : Наук. думка, 2008. – 1104 с.
10. Тошович Б. Структура глагольної метафори / Б. Тошович // Stylistyka slowianska. – Т. VII. – Opole, 1998. – С. 440–442.
11. Чудинов А. П. Политическая лингвистика : учеб. пособие / Чудинов А. П. – М. : Флинта: Наука, 2006. – 250 с.
12. Яковлева А. М. Сучасний тлумачний словник української мови / А. М. Яковлева, Т. М. Афонская. – Х. : Торсінг плюс, 2009. – 672 с.
13. Яцимїрська М. Г. Сучасний медіатекст : словник-довідник / Яцимїрська М. Г. – Л. : ПАІС, 2005. – 128 с.

УДК 070:001.8 (477) “19”

Т. А. Трачук – кандидат філологічних наук, доцент кафедри соціальних комунікацій Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Регіональні ЗМІ на сучасному етапі (нові реалії обласного телебачення)

Роботу виконано на кафедрі соціальних комунікацій Інституту журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка

У статті проаналізовано сучасний стан обласних державних та регіональних телерадіокомпаній, основні напрями їхньої діяльності, процес технічної модернізації, пошук шляхів створення системи громадського (суспільного) мовлення.

Ключові слова: телебачення, цифрове мовлення, суспільне мовлення, телепрограма, телефір.

Трачук Т. А. Региональные СМИ на современном этапе (новые реалии областного телевидения). В статье сделан анализ современного состояния областных государственных и региональных телерадиокомпаний, основных направлений их деятельности, процесса технической модернизации, поиска путей создания системы общественного вещания.

Ключевые слова: телевидение, цифровое вещание, общественное вещание, телепрограмма, телеэфир.

Trachuk T. A. Regional Mass Media at Modern Stage (the New Realities of the Regional TV). The article made an analysis of the modern state of the regional TV and radio, the main directions of their activities, the process of technological upgrading, finding ways to create a system of public broadcasting.

Key words: television, digital broadcasting, public broadcasting, television program, on air.

Постановка наукової проблеми та її значення. У становленні та зміцненні Української держави, у її регіональному вимірі, значну роль відіграють ЗМІ, і найперше – регіональне телебачення, активно впливаючи на процеси громадсько-політичного життя, формування суспільної свідомості й національної гідності.

Нині в містах та районах України зареєстровано близько 700 телеорганізацій державної, комунальної, приватної та змішаної форм власності. За видом мовлення – це ефірне, кабельне, ефірно-